

ha de ser anterior al començament del S. XIII, en què Tortosa i la seva zona van ser reconquerides definitivament i quasi del tot repoblades.

+ALFACARA o *terres d'alfacara*, referint-se a una classe de terres, mot antic i de significat no ben precisat, propi de la Plana castellanenca, d'origen àrab incert: com que sembla haver designat pròpiament un enginy destinat a elevar l'aigua de regatge a un nivell superior (i les terres que així es reguen), és probable que vingui de l'àr. magrebí *faqqâra* que designava una mena de canalització. □ 1.ª doc.: 1338 i sovint a fi de segle.

Mot que ja m'havia cridat molt l'atenció l'any 1961, quan el nostre venerable i savi A. Sánchez Gozalvo em va permetre generosament despullar els seus copiosos extrets dels Llibres de Vâlues de Castelló de la Plana, despullament del qual tinc moltes notes a la vista.¹ El 1972 un altre erudit i principal deixeble seu, J. Sánchez Adell, em demanava orientació etimològica sobre el mot, amb miras a acabar d'aclarir la cosa: «s'hi parla de distintes classes de terra i conreus: vinya en l'horta, vinya al sa(r)s, mallol, terra en l'horta, al secà o al sas, marjal, etc., i hi surt *terra d'alfacara*; de vegades diu *tantes fanecades a l'alfacara*; o bé *l'alfacara*, com qui diu *l'alqueria* o *la cènia*; els llocs a què es refereixen, incorporats avui al nucli urbà de Castelló, no tenen relació amb terrenys arenosos o alfacs; es tracta de parcelles menudes entre 0,5 i 3 fanecades, o sigui de 400 a 2500 m²; no són tampoc molt abundants puix solament les poseeixen 9 propietaris; tenen un valor de 39 sous per fanecada, mentre que el dels horts tancats és de 139 sous, el de 'terra en l'horta' és de 51, i el d'olivar, és de 29; coincideix amb el de 'vinya al sars', també de 39». Li vaig contestar amb la conjectura etimològica, que amplio i preciso més avall. Les notes que després ha publicat (*Saitabi, Rev. Fac. F. i L. Val.* XXIII, 1973, 157-158, cf. 162, 160, 161, 159; i *BSCC* LII, 1976, 37, 36) desemboquen en la conclusió que el mot ja apareix el 1338 i que significava pròpiament «un tipo de ingenio destinado a proporcionar riego, mediante elevación del agua, a las tierras situadas a nivel superior al de la acequia». En efecte, que la terra d'alfacara és quelcom inseparable de la idea de regatge i de terra seca es dedueix també de les notes que en tenia jo, i en particular: «2 fanecades de terra regues ab *alfatarar*»,² «3 fdes. de t. regues ab *alfatarar*», «5 fanecades de terra de regadiu e una d'*alfatarar*», totes elles en el Llibre de Vâlues de 1398, i del mateix és també «2 fdes. de terra seques ab *alfatarar*» (que Sz. Gozalvo transcrivía en les notes sobre *Forn de la Rajola*).

Com llavors vaig contestar, l'àr. *faqqâra* significa avui a Algèria «canalisation souterraine; canaux souterrains reliant des nappes d'eau», segons Beaussier (pron. avui allà *faqgâra* però es tracta d'un fenomen fonètic modern d'aquest dialecte, en terres de substrat bereber). L'existència d'aquest mot en l'àrab de les terres catalanes sembla assegurada, perquè *faqqâra*

està registrat en *RMA*. (p. 514), és veritat que sense definició i només amb la indicació que pertany a l'arrel *fqr*, que significa 'ser pobre'; però aquesta arrel de més a més significava 'cavar (la terra), perforar, excavar un vall o sèquia', i és de creure que *RMA*. es refereixi a aquesta significació o sigui al sentit concret que avui donen a Algèria a aquest mot derivat. Li preguntava si no podien ser, doncs, terres drenades amb albellsos o irrigades per alcavons, i l'invitava a estudiar-ho per menut en la documentació, confrontant-ho amb l'examen de les terres suburbanes castellanenques de què pogués tractar-se; car afegia que atès el sentit de 'pobre', més corrent en àrab vulgar en *faqîr* i la resta d'aquesta arrel, també es podia pensar (hipòtesi no comprovada) que hagués significat 'terraprim, terra magra'; però de tota manera de l'acc. d'acció tallant o perforant no deixa d'haver-hi algun altre testimoni vulgar en Dozy: *faqâra* 'espa oscada o esportellada' en Abenkhallikan, *fâqara* ('*ain*) 'buidar (l'ull a algú)' a Síria, 'esventrar o buidar les entranyes d'una bèstia' a Algèria.

Una vegada trobat el sentit propi del castellanenc *alfacara*, confirmat pels passatges citats de *regar ab alfacara*, sembla que tot s'aclareixi en forma coincident. No són albellsos però sí tanmateix una canalització d'aigua; i per canalitzar, cal perforar; d'altra banda són terres seques (com consta en la cita que he donat), i no pot ser d'altra manera, puix que en aquella comarca de sassos i olivar es troben per damunt de la sèquia, i solament s'ha aconseguit portar-hi aigua fent-la partir d'aquesta per elevació: així, doncs, ens hi condueix alhora l'altre sentit de l'arrel àrabiga 'ser pobre'.³

¹ La gran majoria de les dades que vaig copiar de Sz. Gozalvo eren del Llibre de 1398, però també n'hi havia una de 1371 referent al camí de la Garrofera. — ² En les primeres transcripcions els erudits castellanencs creien llegir *alfatarar* (així en la gran majoria de les notes que em deixaren transcriure el 1961), però ja llavors es van adonar que en el Llibre de Vâlues de 1398 es llegeix inequívocament amb *c* en dos dels passatges («damunt la Çafra --- una fanecada e miga de terra alf mateix, e a-y miga fda. d'*alfacarar*» i «1 fda. d'*alfacar* atinent del camí de Vilareal»; en aquest s'ha d'analitzar amb elisió *alfacar' atinent*, car no veig que Sánchez Adell ho hagi trobat mai com a masculí, ni es retroba cap *alfacar* en les notes que tenia de Sz. Gozalvo). Sz. Adell havia ja rectificat la *-t-* en *-c-* en tots els passatges, quan em va escriure: ja se sap que les dues lletres llavors eren quasi iguals.

³ No és impossible que un *alfacara* que *AlcM* recull referent a Elda en les Rendes reials de 1315 sigui el mateix mot, car en tal combinació fonètica (darrera geminada) l'accent podia recular en vulgar, i *alfâqqara* reduir-se a *alfacara* després. Depèn de si *ab l'alfacara* va inclòs com a subjecte de *muntén*, o és només *muntén los delmes*, i aquell circumstancial vol dir que donen els delmes i d'altra banda donen *l'alfacara* (sigui una terra, o sigui un dret que es paga